

پیشکیشکرن

پ. د. حسین عثمان عبدالرحمن
پ. ه. د. عبدالسلام نجم الدین عبدالله

پهیشا فولکلور، پهیچه‌کا لیکدایه و ژ دوو پشکین "folk" و "lore" پیکدھیت.
پشکا ئیکن ب رامانا "خەلک، گەل، خەلکن ئاسایى" و پشکا دوویئى زى ب رامانا "زانىن،
زانست" دھیت.

ئەف زاراقمیه بۆ ئیکم جار ژلاین ویلیام جان تامز W.J.Thoms - ئ برباتانی ل
سالا ۱۸۴۶ ئ زایینى هاتییەدانان. ئموی نامەیەك د گۆشارا ئەدمبیا لەندەن ل ۲۲ ئ تەباخا
۱۸۴۶ ل ژیر ناسناقى ئامېز میرتون Ambrose Merton - بەلاف کر، ل دەف ئموی زاراقمیئ
فولکلور دى بابەتىن وەك و "ابونەربىت، نىرین، كەفنهشۆپى و ستران و چىرۇكىن بەرى" ب
خوهقەگرىت. ئەفه زى دېتە ئەگەر كو ئەف بەرھەمى زارەكى بھىتەپاراستن و قەكۈلەر ل
پاشەپۇزى قەكۈلەنان ل سەر ئەنجام بەن.

فولکلور يان كەلتۈرۈ گەلان كۆما نەرىت، نىرین، بۆچۈن، ئەفسانە، چىرۇك،
كەفنهشۆپى و سترانانە يىن ژ نەشىن بەرى گەھشتىنە مە. ئەف بەرھەمە ژ نەشەكى بۆ
نەشەكى دى و ب پىكا زارەكى هاتىنە قەگۇھاستن و گەھشتىنە مە. فولکلور داشت
سەما، داومت، گۈتنىن مەزنان، مامك، نۆشدەريي باھرى و ... هەتى زى ب خوهقە بىگرىت.

ب نىرینا زانايىن فولکلورناس، فولکلور خۆديكى زيانا نەشىن بەرى و چاوانىيى
ھزرگرن و بەرى خومەدا ئەوانە بۆ ژيانى و گەردۇونى. ب پىكا خواندىنا فولکلوري ئەم
دشىن بھايىن ئموى گەلى دەستنىشان بىكەين.

هەتا نوکە پىناسەيەكا تەممام بۇ فۆلكلۇرى نەھاتىيە كىرن. سەرەتاي ئەقىن چەندى،
ھەمۇو ل سەر ئەقىن چەندى پىكىكەفتىنە كو فۆلكلۇر پشىكە كە ژ كەلتۈورى و
تەواو كەرئ ئەھۋىيە. لى كا ئەرى فۆلكلۇر كىز ئالىيان ب خۇفە دىگرىت بۆچۈونىن جودا
ھەنە، جقاڭناس و ب تايىھەتى زانايىن ئەنتروپىلۇزى فۆلكلۇرى ب پشىكە كە ژ كەلتۈورى
گەلان دزانن و ئالىيىن ھونھرى و ئەدەبىيەن ئەھۋى ب ميراتەكى جقاڭى دزانن. ئەف گۈزپە
سەرەتايىن بەرئ وەكى ئەفسانە، چىرۇك، مامك، ستران، چىغانۇك و... هەند و شىيەمەن دىيىن
زارەكى ب فۆلكلۇر دزانن و نەرىت، ھەلکەفت، جەن، ئاھەنگ، باوەر، يارىيەن بەرئ، ھونھر،
مەھفىر و ڪارىن دىيىن دەستى ژ فۆلكلۇرى جودا دەكەن و ب پشىكە كە ژ كەلتۈورى گەلان
دەزمىرن. چونكى فۆلكلۇر بابەتەكى سەربخۇ و جودا نىنە ژ كەلتۈور و جقاڭى، لەۋە
گىرىدای بىاڭىن كەلتۈورى و جقاڭىيە.

فەكۆلىنىن كەلتۈورى بىاڭەكە كو فەكۆلىنىن ل ژىرخانا جقاڭى-كەلتۈوريما
ھەر سىستەمەكىن كەلتۈورى دەكتەت و ب ھويى باس دەكت. كەرەستەين ئەقان فەكۆلىنان
زى رەگەزىن جودايىن پىكەتەرىن ئەھۋى سىستەمن جقاڭى-كەلتۈورى دېيت. ئىك ژ ئەقان
رەگەزان، فۆلكلۇرە. ئەف رەگەزە ب خۇ ژى چەندىن پىكەتەنىن دى ب خۇفە دىگرىت،
وەكىو: ئەفسانە، چىرۇك، مامك، گۆتنىن مەزان و ...ھەند. بۇ نموونە، ئەف چىرۇك و
ئەفسانەيە كو ب دەرىپىنىن وەكىو ھەببۇ ھەببۇ گەمس ژ خودى مەزىت نەببۇ، سەردەمەكى،
پۇزەكى، رۇزەكىن ژ رۇزان. دەستپىيدىكەن دەرىپىنى نەرىت و بۆچۈونىن دەستتىشانكىرى
دەكت. ماکولوج دېيتىت: ھەر ئەفسانەيەكىن چار رەگەزىن سەرەركى تىدا ھەنە: پاستى،
نەرىت، ڪار و ڪارقەدان، نىرین و باوەرەن بەرئ. د ئەقان ئەفسانەيەندا ھندەك گۆتن ھەنە
كو فيرڪارىنە و رىكى ژيانى نىشا گوھدارى دەدىن. ھەرەسما، گۆتنىن مەزنان ژى بەرھەمى
ژيانا بەرئ و ئەزمۇونا بەلىمەت و دانعەمرىن ئەھۋى گەلینە. ئەف گۆتنە بەرھەم و ئەزمۇونا
ژيانا ئەوان كەسانە يىن بەرئ مە ژيان و ب زانىنا ئەقان ئەزمۇونان رى ل دووبارەكرنى و
شاشىيان دىگەن.

خويايە كو سامانى نەتمەمەيىن ھەر مللەتەكى كو بناخەيىن ئەدەبیات و شارستانىيا
ئەھۋى مللەتىيە، ئەدەبىن فۆلكلۇرى و كەلەپۇورە. لەۋاج ئەفسانە، ج چىرۇك، ج گۆتنىن
مەزنان، ...، ج كەرەستىن ژيانا ئاسايىيا رۇزانە، ج جۇرى ژيانا ئەھۋى مللەتى و چاوانىيىا مە
ودرگەتن سروشتى، ... ھەمى ب ھەقرا دىگەنگەن.

ئەدەبیاتا ڪوردى، ھەرددەم ل گەل دەمى گوھۇپىن ب سەردا ھاتىيە و ب بۇورىنا
دەمى خۇ ل گەل ئەدەبیاتا گشتىيَا دەورووبەرئ خۇ، گونجاندىيە. ب رەنگەكى ئەگەر ل
قۇناغىيەن ئەدەبیاتا ڪوردى بىنېرىن، دى بىنېرىن كو ھەتا نەھو ل گۇرە دەمى چەندىن قۇناغىيەن

سەرەکی دەرباز کرینە کو ئەو زى بىرىتىينە ژ (ئەدەبىاتا فۆلكلۇرى، ئەدەبىاتا كەفن، ئەدەبىاتا نوى و نويخواز). ھەلبەت خوهىايە ھەر ئىيىك ژ ئەقان قۇناغان تايىەتمەندى و سالۇخەتىين خوه ھەنە. ئەدەبىاتا فۆلكلۇرى ئىيىك ژ زەنگىنلىرىن ئەدەبىاتىين ڪوردىيە، کو ڪارىيگەرى ل سەر ئەدەبىاتا قۇناغىين دىتە زى ھەبوویە. تاكىن كورد ب درېڭەھىيا دىرۈكىن دىنەنگىن خوهدا و نفسى بۇ نفسى پاراستىيە و د گشت بىاھىيىن ژيانى، رۇونشتن، شەقپىرى، ڪار و خەبات، ... ھەت، ب گەنج و پير و ڪالقە بكارهينايە.

فۆلكلۇر قوتا�انەيەكا سەرزارى و پراكتىيەكا سەرەدمى خوه بىوویە، کو بىيگومان ھەر ئىيىك ل دويش شيان و بىاھىيىن ڪارى خوه، ب ھەمى رەگەز و چىن و تەممەنانشە، ھەر ژ زارۇكىنلىرىن ھەتا ڪالبۇونى، چەندىن وانە ژ ئەقىن قوتا�انى و مەركەرتىنە و ب سەرەتكەۋەتىيانە پېشىكىيەشى ماموستاين خوه يىن رۆزگار ڪرييە، و خوهشى و نەخوهشىيەن خوه، ڪەيف و شاهىيەن خوه، بىرىتىرى و ئازاراندىن ھەزىيەن خوه، ڪەرسەتە و خوارنىن خوه، مژۇيلاھى و يارىيەن خوه، ئەفسانە و چىرۇك و سەرەتاتىيەن خوه، ... ھەت، گشت ژيانا خوه پىن بۇوراندىيە و سەرەپەز و سەرەپخۇ و بىيەمنەت ژيايە.

ھەرجەندە مە وەك ئىيىك ژ نەتمەمەيىن مەزنىيەن رۆزھەلاتا ناقىن، ھەتا نەو ب دروستى ھەست ب گەرنگىيە ئەقى سامانى نەتمەمەيى نەكىرىيە، ژ بەر ھندى بەھرا پىتە ژ ئەدەبىاتا فۆلكلۇرا ڪوردى و ڪەلهپورى ڪوردى، ب دروستى نەھاتىيە ڪۆمەتكەرن.

قەدىتنا ھەزىيەن نوى و خواندىن ئەقى زانستىيەن فۆلكلۇر و ڪەلهپورى ڪوردى، ل ھەر چار پارچەيىن ڪوردىستان مەزن.

زانما و بسىپور و خەمەخۇرىن ئەقى بىاھى ب ج شىيۆھ بەرئ خوه دەمنە فۆلكلۇر ئەقى ڪوردى؟

رېزھىيا تىيەلەيىا فۆلكلۇر ئەقى گەل ئەدەبىاتا بىانىييان؟ ڪارىيگەرىيە فۆلكلۇر ئەقى بىانىييان ل سەر فۆلكلۇر ئەقى ڪوردى.

لادانا مژدارىيە د گشت پشىكىيەن فۆلكلۇر ئەقى. چاوانىيە پاراستن و بەلاڭىرنا فۆلكلۇر ئەقى دناف نەشىيەن نويدا؟

جۆگرافيا و مىتزووېيىن ج پەيەندى ب فۆلكلۇر ئەقى ھەمەيە؟

ب ج شىيۆھ ڪەلهپورى ڪوردى بەيتە پاراستن؟ تا ج راددە دەستكاري د فۆلكلۇر و ڪەلهپورى ڪوردىدا ھاتىيە كەن؟

رۆزھەلاتناسان ب ج شىيۆھ بەرئ خوه دايە فۆلكلۇر ئەقى ڪوردى؟ ... ھەت، ئەقە ھەمى ئارمانجىيەن سەرەكىيەن ئەقى پەرتۇو گەن.

هەر وەکی ئەم دزانین ئەفسانە، چىرۆك و داستان، خەيالا ب ھىزا نەتمەوا گورد نىشان ددەت. جىهانا خەيالى وەک پلەيەك ژەبۇونى، جودا نەبۇوبىه ژەجىهانا زيانا ئاسايى و وىنەيىن نە د جىهانا رىاليستىدا، د جىهانا ماددىدا بەرجەستە كرييە. گۆتنىن مەزنان و مەتلۇك، بىرتىزى و ھىزمەندىيى بىرمەندىن گورى دەن دەن و كەلەپۇور ژى ب گشتى، پېرپەوا زيانى خوهشتر كرييە.

بەرزەبۇونا ھىزا فۆلكلۇرى و پشتگوھخستان و ژىبرىكىنەن گەقىن كەلەپۇورى كوردى لەھەنەن تاكى كوردى، نىزم بەریخودانى فۆلكلۇرى، جىهانگىرى و ھەۋەرلىكىيە دەزگەھىن پاڭەھاندىن جىهانى و كارگە و كارخانەيىن چىكىنەن كەرسەتىن و... هەنەن، دېنە ئەگەرەن ھەنەن كەلەپۇور بېيتە پاشكە ژەمۈزۈويىن و نەم مېزۈوپىا كەلەپۇورى نەھەيتە دوبارەكرن.

لەپۇرا پېيدىشىيە زانكۇ و ب تايىېتى پشقا زمانى كوردى، ژ بۇ ئافاكارنى نىشىنى نوى لىسەر بناخىن فۆلكلۇرى و نەمرىيە ئەقىن ئەدبىياتىن، پېكىل ژ بۇ ۋازىكىنەن پەرسىيەن بىكەت و فۆلكلۇر و كەلەپۇورى كوردى سەر ژ نوى قەزىيەتەقە.

ئەف پەرتۇوكە گشت تەمودىرەن ئەدبىياتا فۆلكلۇرى و كەلەپۇورى كوردى، ب گشت شىيەمىزاران قەدگەرىت. ژ گۆشەنىڭايىن فۇرمى و نافەرەپەكى، ئەدبى، زمانى، دەرۋونى، كۆمەلايەتى، ئايىنى، مېزۈوپى، جۆڭرافى، ... هەنەن.

أ. فۆلكلۇر ب گشتى:

- چىرۆك
- ئەفسانە
- حەيراتقە
- گۆتنىن مەزنان
- داستان
- ستران
- مەتلۇك
- ئەدبىياتا فۆلكلۇریيَا زارۇكان
- موزىكا ستراندا فۆلكلۇرى
- ... هەنەن.

ب. كەلەپۇور ب گشتى:

- ئامىرىن موزىكى
- جۆرىن چەكان و چەوانىا بكارھاتنى
- داوهتىن گوردى

- خوارن و سالو خەتىئەن دەرمانىيەن ئەوان
- شقانى، گاۋانى، ... و چەوانىيە سەرەددەرىيىكىرن لىكەل ئازەلان
- ڇىيانا كوردىوارى
- ... هەندى.

ھەڙىيە بىيىن ئەف پەرتوكە سەرجەمەكە ژ (٨٣) فەكۆلىنان و ل دويىف بابەت و تەمەرىن فۆلكلۇرى، ب ھەر سى زمانىيەن (كوردى، تۈركى و عەربى) يېن ھاتىنە پىكىخستن. بۇ نموونە: چىرۇك، ستران، گۆتنىيەن مەزنان، ئەفسانە، بەيت، داب و نەرىت، ... هەندى.